

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Razumkov
centre

УКРАЇНА: ВІД ВІЙНИ ДО МИРУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ

Аналітичні оцінки
Листопад 2023

I. НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА І ОБОРОНА: ГОЛОВНІ ПОДІЇ, ПРОЦЕСИ, ТЕНДЕНЦІЇ

На кінець листопада 2023 р. російсько-український конфлікт війни перейшов до чергової фази, яку численні оглядачі характеризують як «стратегічний глухий кут», «паритет бойових спроможностей», «позиційне протистояння» тощо. Наразі жодна із сторін конфлікту – попри тактичні успіхи на окремих ділянках фронту – не володіє стратегічною ініціативою на всьому театрі бойових дій.

Слід визнати, що перші ознаки формування позиційного характеру бойових дій з'явилися ще на початку літньої кампанії, коли український наступ нашоувхнувся на нездоланну перешкоду комбінації сучасних технологій та мінно-інженерних засобів російської оборони. Розпочата на початку жовтня спроба російської сторони захопити Авдіївку лише підтвердила її неспроможність заволодіти стратегічною ініціативою. Отже, ситуація «глухого кута», яку публічно визнає українська сторона, рівною мірою стосується й оцінки перспектив досягнення росією задекларованих цілей т. зв. СВО – попри бравурні заяви представників кремля.

БОЙОВІ ДІЇ

Протягом листопада 2023 р. російські війська значно активізували контрнаступальні дії практично вздовж всієї лінії фронту. Кількість бойових зіткнень, за повідомленнями Генерального штабу Збройних сил України, сягала або перевищувала сотню протягом доби, а дії українських захисників мали переважно характер активної оборони. Сили оборони України продовжували наступальну операцію на Мелітопольському напрямку. 17 листопада Генштаб вперше офіційно підтвердив присутність українських сил на лівому березі Херсонщини. Сили оборони України утримали та розширили плацдарм, повідомлення про який з'явилися ще у жовтні після серії успішних розвідувально-диверсійних рейдів.

Найбільш інтенсивні зіткнення точилися в районі Авдіївки, де російська сторона досягла тактичних успіхів, але – попри готовність військового командування жертвувати особовим складом та технікою – не змогла впродовж майже двох місяців інтенсивних штурмових дій із застосуванням важкої техніки та авіації повністю захопити або ж оточити Авдіївський укріпрайон згідно з задекларованими намірами. Попри очевидне військово-тактичне значення контролю над Авдіївкою для українських сил, наполегливість росіян обумовлена значною мірою політичними міркуваннями.

З наближенням початку президентської кампанії в росії, путіну конче необхідно періодично демонструвати досягнення т. зв. СВО своєму електорату попри відсутність ознак антивоєнних протестних настроїв всередині росії. Примітно, що навіть випадки публічного висловлення невдоволення членами сімей мобілізованих росіян, зазвичай не містять антивоєнного контексту.

ПОЛІТИЧНІ РІШЕННЯ ТА ДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ОБОРОНИ

На тлі триваючих інтенсивних бойових дій та, ймовірно, невтішних підсумків літньо-осінньої наступальної кампанії, у публічній площині з'явилися ознаки загострення не лише внутрішніх політичних баталій, а й конфліктних відносин між політичним керівництвом держави та вищим військовим командуванням.

Ще влітку, коли з'явилися перші повідомлення про розбіжності між Президентом та Головнокомандувачем, вони були швидко та переконливо спростовані.

Реакція Президента В. Зеленського на нещодавнє інтерв'ю генерала В. Залужного в Economist, не лише підтвердила наявність

конфлікту, але і його гостроту. Президент публічно висловив незгоду з оцінками воєнної ситуації Головнокомандувачем і потім попередив, що тому **варто займатися військовими справами і не лізти в політику**.

3 листопада Президент В. Зеленський звільнив з посади командувача Сил спеціальних операцій (ССО) генерала В. Хоренка. Як з'ясувалося, рішення було ухвалене **в обхід Головнокомандувача ЗСУ** генерала В. Залужного, що не є порушенням **формальної процедури**, але викликало оцінки дій Офісу Президента (ОП) у військовому середовищі та в експертній спільноті як **прояв неповаги до військових, підрив авторитету генерала В. Залужного та навіть імовірність його звільнення** з посади Головнокомандувача. Можливим тригером таких дій ОП могли стати дві резонансні публікації (*Times* та *The Economist*), що з'явилися наприкінці жовтня та на початку листопада.

Вихід у публічну площину конфлікту на рівні Президента і Головнокомандувача є лише вершиною айсберга проблем цивільно-військових відносин в умовах активної фази війни, особливо коли починається пошук винних у невдачах. Існують **припущення**, що триваюче розслідування під умовною назвою **«хто здав Південь?»**, має за мету саме спробу перекласти всю повноту відповідальності на військових.

Окрім проблеми цивільно-військових відносин вищого рівня, залишається невирішеною низка питань соціального та **правового захисту військовослужбовців** і членів їх сімей, проблеми мобілізації та демобілізації в умовах воєнного стану, які набувають дедалі більшого суспільного резонансу. Не слід виключати також загрозу цілеспрямованого інформаційного впливу противника, спрямованого на підігрівання невдоволення діями влади та стимулювання протестних настроїв.

Однією з найбільш актуальних проблем на сьогодні залишається забезпечення потреб Сил оборони у людському ресурсі. Міністр оборони Р. Умеров затвердив **Концепцію військової кадрової політики** до 2028 р. За повідомленням оборонного відомства, цей документ визначає «стратегічне бачення розвитку військової кадрової політики у

сфері оборони» як під час війни, так і у мирний час. Концепція дійсно охоплює важливі аспекти кадрового менеджменту на всіх етапах проходження служби — від рекрутингу до демобілізації. Водночас важко оцінити наскільки її поява сприятиме вирішенню наявних проблем комплектування Сил оборони, які стають дедалі актуальнішими мірою переходу війни у затяжну та невизначену стадію.

Повертаючись до публікації генерала В. Залужного в журналі *The Economist*, слід зазначити, що його оцінки ситуації та позиції отримали надзвичайно позитивні відгуки як всередині України, так і за її межами. Однією з головних його тез є потреба в кардинальних змінах стратегії досягнення перемоги — стратегії, яка враховує набутий досвід, сильні та слабкі сторони обох сторін збройного протистояння.

МІЖНАРОДНІ ПОДІЇ (ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ)

Ключовими зовнішньополітичними факторами впливу на перебіг російсько-української війни залишалися війна на Близькому Сході та триваюча внутрішньополітична криза в США. Водночас попри те, що ізраїльсько-палестинський конфлікт надійно посідав перше місце у світових медіа, російсько-українська війна залишалася у топі питань глобального порядку денного. З'явилося також більше визначеності стосовно взаємовпливу двох конфліктів — зокрема, внаслідок поляризації між прихильниками сторін ізраїльсько-палестинського конфлікту та, відповідно, ризиків розколу проукраїнської коаліції. Слід зазначити, що факт участі понад 50 держав у засіданні формату **«Рамштайн»** (18 листопада), а також **підсумки засідання** Контактної групи з питань оборони є доволі обнадійливими з огляду збереження військової підтримки України.

Листопад 2023 р. став чи не **найбільшим випробовуванням** для процесу надання допомоги Україні з боку США, яка стала заручником американських внутрішньополітичних та бюджетних проблем. Хоча найгірші прогнози цього разу не справдилися, Україна та європейські партнери отримали черговий сигнал про необхідність планування

довгострокової підтримки війни проти російської агресії з урахуванням ризиків зменшення американської допомоги.

Отже, аналіз найбільш важливих подій, політичних заяв та рішень дозволяє зробити наступні висновки:

- ✓ станом на кінець листопада 2023 р., ситуація на театрі бойових дій російсько-української війни набула чітких характеристик «стратегічного глухого кута», коли жодна із сторін конфлікту не володіє стратегічною ініціативою, а непримиримість позицій виключає можливості дипломатичного врегулювання;
- ✓ дедалі очевидніші перспективи затягування бойових дій становлять суттєві ризики для України з огляду на ресурсні переваги противника та критичну залежність України від зовнішньої підтримки;
- ✓ подальше загострення внутрішньополітичного протистояння та конфлікту між політичним керівництвом і вищим військовим командуванням створює високі ризики внутрішньої дестабілізації;
- ✓ існує нагальна потреба в кардинальних змінах стратегії досягнення воєнної перемоги, що ґрунтується на реалістичній оцінці ситуації та враховує сильні та слабкі сторони свої та противника.

II.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

Листопад 2023 р. був насичений різноспрямованими зовнішньополітичними подіями глобального та регіонального рівнів, суперечливими тенденціями, які містили як виклики, так і шанси для України. Ключовою подією місяця стало ухвалення Єврокомісією рекомендації щодо започаткування переговорного процесу з Україною про вступ до ЄС. Водночас характер внутрішніх процесів в деяких важливих країнах-союзниках Києва викликає занепокоєння та містить небезпеку обмеження підтримки і допомоги Україні у протистоянні агресору та загалом загрозу єдності та солідарності колективного Заходу.

МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕСИ І ПОДІЇ

Діяльність української дипломатії була сфокусована на пріоритетних завданнях, серед яких: забезпечення умов для опору країні-агресору, активізація європейської і євроатлантичної інтеграції, прискорення переговорного процесу з укладення домовленостей про гарантії безпеки, просування на світовій арені українських ініціатив (Формула миру) тощо.

Міжнародні процеси

Оцінюючи характер і особливості міжнародних процесів, слід відзначити низку несприятливих тенденцій, які можуть позначитися як на двосторонніх відносинах, так і на зовнішньому становищі України в цілому.

Тривожною тенденцією є розвиток ситуації, що виникла довкола ухвалення тимчасового федерального бюджету США. Палата представників Конгресу, яка контролюється республіканцями, заблокувала президентський запит щодо підтримки України, вилучила воєнну допомогу з тимчасового бюджету, який згодом був ухвалений Сенатом і підписаний Дж. Байденом. З одного боку, це спричиняє певне уповільнення у здійсненні воєнної підтримки Києва, з іншого — є несприятливим сигналом для інших країн-союзників України. Водночас ускладнення з американською воєнною

допомогою є стимулом для країни-агресора.

Своєю чергою, викликом для ЄС і проблемою для євроінтеграції Києва може стати перемога у листопаді 2023 р. на парламентських виборах у Нідерландах популістської «Партії свободи» (PVV) на чолі з Г. Вілдерсом, який не підтримує подальшу передачу зброї Україні, виступає проти розширення ЄС і солідаризується з деструктивною політикою угорського лідера В. Орбана. У цьому контексті слід згадати, що у жовтні 2023 р. новий уряд Словаччини очолив проросійський популіст Р. Фіцо, який заявив про припинення військової допомоги Україні та неефективність санкцій ЄС щодо рф. Така тенденція приходу до влади в окремих країнах ЄС популістських, євроскептично налаштованих сил, загалом загрожує політичній стабільності та солідарності ЄС, здійсненню спільного зовнішнього курсу. Водночас виникає загроза блокування як допомоги ЄС Києву у протистоянні російській агресії, так і євроінтеграції України.

Небезпечною є тенденція тимчасового ускладнення відносин України з окремими державами ЄС. 6 листопада польські перевізники заблокували ряд пунктів пропуску на кордоні з Україною, вимагаючи відновлення старої системи видачі дозволів для роботи в ЄС для українських перевізників, що є неприйнятним для України. Виникла тривала транспортна криза на українсько-польському кордоні. До блокади поляків планують приєднатися і транспортники Словаччини. Станом на кінець листопада, втрати, які зазнала економіка України через блокування українсько-польського кордону, складають понад €400 млн.

Зовнішньополітичні події

7 листопада. Країни-члени НАТО засудили рішення росії вийти з Договору про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЕ) і оголосили про намір безстроково зупинити свою участь в ньому. У відповідній заяві НАТО наголошується: «...ситуація, за якої держави-

учасниці Альянсу дотримуються договору, а Росія ні, була б нестабільною. Тому, як наслідок, держави-учасниці ДЗЗСЄ мають намір призупинити дію ДЗЗСЄ на стільки часу, на скільки це буде необхідно...»

8 листопада. Єврокомісія у [щорічній доповіді](#) про розширення ЄС, з огляду на виконання її рекомендацій, ухвалила рішення рекомендувати Європейській раді розпочати переговори про вступ з Україною, Молдовою, Боснією і Герцеговиною та надати статус кандидата Грузії. Зокрема, в рішенні Єврокомісії містяться пропозиції щодо затвердження рамки переговорів за умов здійснення Україною деяких кроків (зміцнення і вдосконалення діяльності НАБУ і НАЗК, ухвалення закону про лобювання, імплементація рекомендацій Венеціанської комісії (червень і жовтень 2023 р.) до законів про національні меншини, державну мову, медіа та освіту).

13 листопада. У Брюсселі відбулось [засідання](#) Ради міністрів закордонних справ ЄС за участю глави МЗС України Д. Кулеби. На засіданні обговорювались довгострокові безпекові зобов'язання ЄС перед Україною, спільні кроки Києва і Брюсселя щодо відкриття переговорів про вступ, українська Формула миру тощо.

15 листопада. Важливе значення мала зустріч лідерів США і Китаю на полях саміту Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва в Сан-Франциско. За [словами](#) Дж. Байдена, вдалося досягти «важливого прогресу», зокрема у відновленні діалогу між військовими, у боротьбі з наркотиками та співробітництві у сфері штучного інтелекту тощо. Проте передчасно говорити про будь-які «прориви», у т. ч. на українському напрямі.

16 листопада. У Києві відбулась 62 сесія Генеральної асамблеї ПАЧЕС. Країни-члени організації ухвалили підсумкову [Декларацію](#), в якій висловили солідарність і підтримку Україні, підтримали створення спеціального трибуналу з розслідувань злочинів російської агресії, засудили агресивну політику путінського режиму в чорноморському регіоні.

22 листопада. Відбулось [XVII засідання](#) міжнародної групи «Рамштайн», під час якого було оголошено про надання чергових пакетів військової допомоги Україні з боку країн-союзників, ухвалене рішення про створення

нової коаліції наземних засобів проти-повітряної оборони (Ground-Based Air Defence), до якої увійшли 20 країн на чолі з Німеччиною і Францією.

29 листопада. На засіданні Ради Україна-НАТО на рівні міністрів закордонних справ була ухвалена річна національна програма на 2024 р. з підготовки вступу України до Альянсу, яка включає безпекову, енергетичну, гуманітарну та інші складові. НАТО запропонував Україні пакет рекомендацій щодо пріоритетних реформ, включаючи боротьбу з корупцією, зміцнення верховенства права, підтримку прав людини і прав меншин.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ

Політичний діалог з іноземними партнерами

У листопаді тривав інтенсивний політико-дипломатичний марафон. Зокрема, серед контактів на вищому рівні слід відзначити переговори з Президенткою Єврокомісії Урсулою фон дер Ляєн, Головою Європейської Ради Ш. Мішелем, Президентами А. Берсе (Швейцарія), Е. Рінкевичсом (Латвія), М. Санду (Молдова), А. Дудою (Польща), Х. Мілем (Аргентина), Д. Відодо (Індонезія), С. Паласіосом (Парагвай). Своєю чергою, важливими були переговори і консультації з Прем'єр-міністрами Д. Трюдо (Канада), Д. Мелоні (Італія), Ф. Кішидою (Японія). Паралельно здійснювався діалог з дипломатами і урядовцями Франції, Італії, Великої Британії, Парагваю, Філіппін, Чилі, представниками міжнародних фінансових інституцій тощо.

Також здійснювалися міжпарламентські контакти. У цьому контексті важливою подією став [візит до України](#) представницької делегації керівництва парламентів Бельгії, Ірландії, Фінляндії, Чехії, Естонії, Польщі, ПА НАТО.

Окремо слід відзначити активність української сторони на американському напрямі, спричинену згаданими вище внутрішніми тенденціями в США. Відбулась серія зустрічей з урядовцями, керівництвом ряду провідних корпорацій США. У листопаді в Сполучених Штатах перебувала українська делегація на чолі з керівником Офісу Президента А. Єрмаком, яка провела серію переговорів з депутатами Конгресу,

політиками, бізнесменами, експертами тощо. Паралельно протягом місяця спостерігалося зростання інтенсивності переговорів з військовим керівництвом країн-партнерів. Відбулись зустрічі з Міністрами оборони США, Німеччини, Литви, Нідерландів, Головою Військового штабу ЄС тощо.

Своєю чергою, в рамках традиційних дипломатичних процедур, Президент України прийняв вірчі грамоти у нових послів Чехії, Туреччини, Люксембургу, ПАР, Бангладеш і Гвінеї.

Просування українських інтересів та ініціатив на світовій арені

Офіційний Київ намагався відстоювати власні позиції, просувати національні інтереси та лобювати актуальні теми у форматі двосторонніх відносин на різних міжнародних майданчиках, в рамках публічних заходів.

Перше. Українська сторона брала участь у ряді міжнародних форумів – зокрема, у роботі 33-ї асамблеї Міжнародної морської організації, Галіфакському безпековому форумі, 42-ї сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО, конференції «United for Justice: War Crimes against Ukrainian Children», III Паризькому форумі миру тощо. Слід згадати також про виступи Президента України на конференції Reuters NEXT, на Німецько-українській конференції муніципальних партнерств.

Друге. Здійснювалася організація адресних публічних акцій, спрямованих на різні аудиторії. Зокрема, ідеться про: а) організацію інтерв'ю для африканських масмедіа (Ангола, Ботсвана, Туніс, Гвінея, Кенія, ПАР, Марокко, Нігерія, Замбія); б) виступ В. Зеленського перед студентами і викладачами університетів Мексики; в) публічні заходи з відкриття представництва Українського інституту в Парижі. **Третє.** Українська сторона зосереджувала зусилля на проведенні у грудні 2023 р. чергової зустрічі на рівні радників з національної безпеки для організації Глобального саміту за Формулою миру. Паралельно українська сторона провела в Києві міжнародний саміт ініціативи «Grain from Ukraine», яка підтримується рядом країн світу.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗДОБУТКИ НА ШЛЯХУ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄС

У сфері євроінтеграції подією стратегічного значення стало згадана вище рекомендація Єврокомісії щодо відкриття переговорів з Україною про вступ до ЄС. Також важливим

сигналом на підтримку України стала заява Конференції президентів Європарламенту (керівництво Європарламенту і усіх політичних груп) від 28 листопада, в якій міститься заклик до Європейської ради розпочати з Україною переговори про вступ.

Водночас події листопада виявили ряд проблемних факторів і викликів євроінтеграції України. Зокрема, угорське керівництво розгорнуло кампанію спротиву і дискредитації вступу України до ЄС. Водночас з огляду на внутрішні процеси, викликає занепокоєння позиція Словаччини і Нідерландів.

Українська сторона зосереджує зусилля на мінімізації негативних чинників і забезпеченні виконання рекомендацій Єврокомісії. Зокрема, відбулись переговори і консультації з керівництвом ЄС і рядом європейських країн. Київ передав угорській стороні детальну дорожню карту щодо вирішення питань нацменшин, на чому акцентує офіційний Будапешт. Паралельно здійснено ряд заходів з виконання актуальних проблем євроінтеграції: а) розпочала роботу дорадча група експертів, яка братиме участь у відборі кандидатів на посаду суддів Конституційного Суду України; б) Вища кваліфікаційна комісія суддів України відновлює кваліфікаційне оцінювання суддів щодо відповідності посаді; в) 8 листопада Президент України підписав Указ «Про деякі заходи з підготовки до переговорного процесу зі вступу України до Європейського Союзу», який визначає завдання з виконання рекомендацій Єврокомісії, створення організаційних умов для переговорного процесу, затвердження нової національної програми з адаптації українського законодавства до права ЄС, удосконалення координації органів влади у сфері євроінтеграції тощо.

Різноспрямовані події листопада, з одного боку, містять позитивні сигнали для України, з іншого – загострюють існуючі конфлікти та створюють нові виклики. Очевидно, найбільш проблемними є внутрішні тенденції та процеси в деяких країнах-союзниках, що загрожують обмеженням підтримки і допомоги Україні у протистоянні російській агресії. Водночас потребує спільних зусиль Києва і держав-партнерів у подоланні існуючих викликів і труднощів на шляху України до ЄС. Українська дипломатія має адаптуватися до складних сучасних реалій, утримувати і зміцнювати солідарність і партнерство на шляху до ЄС і НАТО.

III.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА СФЕРА

1. ЗАКОНОДАВСТВО

1.1. Останні місяці календарного року, як правило, є очікувано-результативними в діяльності ВРУ. Не став винятком в цьому плані і листопад 2023 р., протягом якого набули чинності більше 50 актів, ухвалених парламентом, в т. ч. і 11 законів України. Уже традиційно в кінці року предметом законодавчого регулювання/удосконалення стали як загальні питання належного забезпечення функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, утвердження та захисту прав людини (закони «Про Державний бюджет України на 2024 рік», «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо деяких питань забезпечення внутрішньо переміщених осіб житлом для тимчасового проживання», «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо спрощення процедури надання особам статусу учасника бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України, «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини», «Про внесення змін до статті 367 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за службову недбалість, якщо вона спричинила загибель людини» та ін.), так і удосконалення конституційно-правового регулювання питань захисту суверенітету та територіальної цілісності України. Зокрема, 8 листопада Законами «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» та «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку проведення загальної мобілізації» строк дії воєнного стану в Україні та проведення загальної мобілізації було продовжено на 90 днів, починаючи з 16 листопада 2023 р.

Натомість, іншими законами, зокрема, «Про внесення зміни до розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» щодо уточнення питань сплати державними підприємствами частини чисто, «Про приєднання України до Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України», «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України» – українські парламентарі намагались зміцнити фінансові можливості організації оборони держави. Так, відповідно до положень останнього Закону встановлено, «що у період дії воєнного стану вільні залишки коштів місцевих бюджетів та залишки коштів спеціального фонду місцевих бюджетів (крім власних надходжень бюджетних установ та субвенцій з інших бюджетів, а також коштів місцевих внутрішніх та зовнішніх запозичень), які утворилися на кінець бюджетного періоду, спрямовуються за рішеннями відповідних місцевих рад (військових адміністрацій) на оплату праці працівників бюджетних установ, нарахування на заробітну плату, придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів, забезпечення продуктами харчування, оплати комунальних послуг та енергоносіїв, обслуговування та погашення місцевого боргу, соціальне забезпечення, створення умов для лікування, відновлення та реабілітації осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, заходи та роботи з територіальної оборони та мобілізаційної підготовки, підтримку сил безпеки і оборони, проектування, будівництво, ремонт захисних споруд цивільного захисту (сховищ, протирадіаційних укриттів), споруд подвійного призначення та облаштування приміщень, які плануються до використання для укриття населення, будівництво фортифікаційних

споруд, платежі, пов'язані з виконанням гарантійних зобов'язань Автономної Республіки Крим, обласної ради чи міської територіальної громади (з можливістю передачі таких коштів іншому місцевому бюджету).

Водночас цим же нормативним актом було встановлено також, що, як виняток з відповідних положень Бюджетного кодексу України, частина податку на доходи фізичних осіб від оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового і начальницького складу, що сплачується (перераховується) згідно з Податковим кодексом України на відповідній території України та згідно із зазначеними нормами Бюджетного кодексу України належить до доходів загального фонду відповідних місцевих бюджетів, зараховується в повному обсязі до спеціального фонду Державного бюджету України та спрямовується у певних пропорціях та вказаними законодавцем напрямками. Варто зазначити, що ухвалення ВРУ такого рішення було сприйнято на місцях не однозначно, оскільки воно серйозно вплине на фінансові спроможності місцевих громад. Тим більше, що законодавцями було встановлено здійснення вищеназваних перерахувань вже з 1 жовтня 2023 р., натомість сам Закон набув чинності тільки 17 листопада 2023 р.

2. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ

2.1. 22 листопада 2023 р. ВРУ схвалити Заяву у зв'язку з 90-ми роковинами Голодомору 1932-1933 рр. в Україні. Вшановуючи пам'ять співвітчизників, які стали жертвами Голодомору в Україні, вчиненого злочинним комуністичним тоталітарним режимом у 1932-1933 рр., говориться

у Заяві, що українські парламентарі наголошують, що свідоме і цілеспрямоване вбивство голодом мільйонів українців було ще одним інструментом геноциду Українського народу російським імперіалізмом, який і досі не змінив своєї мети — знищення України і Українського народу. При цьому вивезення російською федерацією українського зерна з тимчасово окупованих територій України, екоцид, вчинений державою-агресором внаслідок підризу Каховської ГЕС, обстріли об'єктів критичної інфраструктури та складів з продовольством і гуманітарною допомогою, ліквідація української політичної та культурної еліти на окупованих російською федерацією територіях, асиміляція населення, депортація та примусове переміщення українських дітей за межі України, руйнування, викрадення та вивезення об'єктів культурної спадщини, спроби знищення української національної пам'яті, української ідентичності та нав'язування натомість російської — свідчать про те, що методи, які застосовує в наші дні російська федерація проти України та Українського народу, з роками не змінилися. ВРУ в черговий раз в цій Заяві засудила злочинні дії тоталітарного режиму СРСР, спрямовані на організацію Голодомору в Україні, наслідком яких стало суттєве руйнування соціальних основ Українського народу, його вікових традицій, культури, генофонду та етнічної самобутності та висловила глибоку вдячність іноземним державам та міжнародним організаціям, які визнали Голодомор в Україні актом геноциду. В той же час українські парламентарі визнають широкомасштабну, нічим не спровоковану, російську збройну агресію проти України продовженням російської геноцидної імперської політики, метою якої є покарання українців за прагнення розбудувати сучасну успішну демократичну державу, за цивілізаційний вибір — бути частиною Об'єднаної Європи.

IV. ЕКОНОМІКА

РІШЕННЯ

Верховна Рада на засіданні 9 листопада ухвалила головний фінансовий документ країни – [проект державного бюджету на 2024 р.](#)

Загалом доходи державного бюджету встановили на рівні 1,768 трлн грн, видатки 3,35 трлн грн. Основною статтею видатків є оборона – для забезпечення сил безпеки та оборони будуть спрямовані 22,1% ВВП або 1,69 трлн грн. На соціальний захист буде спрямовано майже 470 млрд грн.

Фінансування дефіциту державного бюджету буде здійснюватися за рахунок зовнішніх запозичень (1,67 трлн грн), розміщення ОВДП (525,9 млрд грн) та надходжень від приватизації (4 млрд грн).

В основу бюджетних розрахунків було покладено оптимістичний сценарій соціально-економічного розвитку країни, основними показниками якого є: реальне зростання ВВП – 4,6%, інфляція – 9,7%, середньорічний курс долара – 40,7 грн.

Ухвалення виваженого бюджету стало одним з факторів того, що Україна і МВФ [досягли домовленостей](#) на рівні персоналу стосовно другого перегляду механізму розширеного фінансування (EFF), який відкриває шлях до отримання траншу в близько \$900 млн.

В МВФ зазначили, що всі кількісні критерії ефективності на кінець червня та індикативні цілі на кінець вересня виконано. Крім того, більшість структурних контрольних показників також було досягнуто. Нагадаємо, МВФ представив 19 структурних маяків, які Україна, своєю чергою, зобов'язана виконати в рамках програми співпраці обсягом \$15,6 млрд.

Угода підлягає схваленню виконавчою радою МВФ, розгляд якої очікується в найближчі тижні на початку грудня.

Верховна Рада на засіданні 21 листопада ухвалила в другому читанні законопроект про [додаткове оподаткування банків](#). Необхідність законопроекту зумовлена потребами розширення фінансування ЗСУ для протидії агресору. При цьому слід також врахувати, що, незважаючи на військові дії, за три квартали 2023 р. українські банки отримали 110 млрд грн чистого прибутку.

Значимо, що до другого читання в законопроект було внесено зміни, зокрема ставка податку на прибуток за 2023 р. становитиме 50%, в наступні роки починаючи з 2024 р. – 25%. За таких умов це принесе до бюджету у 2023 р. 24-25 млрд грн, а у наступні роки – 6-7 млрд».

Серед інших рішень Верховної Ради звернемо увагу на схвалення у другому читанні [Законопроекту № 10016-д](#) стосовно часткового повернення документальних податкових перевірок. Його важливість зумовлена тим, що ухвалення вказаного Законопроекту є одним зі структурних маяків у рамках співпраці з Міжнародним валютним фондом. Значна критика норм законопроекту була пов'язана з перевітками ФОПів. Зрештою, законопроект не повертає перевірки для ФОПів першої та другої груп та підприємств на окупованих територіях або територіях, де йдуть бойові дії.

Україна за експертної допомоги західних партнерів напрацьовує [новий проект Закону](#) України «Про державний контроль за міжнародними передачами стратегічних товарів», який буде максимально інтегрований в законодавство ЄС. Водночас положення нового закону дозволять зберегти прийнятний баланс національних інтересів та інтересів бізнесу з міжнародними вимогами.

До речі, у листопаді Рада ЄС та Європейський парламент **досягли згоди** стосовно запропонованого регламенту, що встановлює рамки для забезпечення безпечного та сталого постачання критично важливої сировини, в рамках конкретизації положень відомого Закону про критичну сировину. Очікується, що реалізація його положень зробить ЄС більш конкурентоспроможним і незалежним від зовнішніх негараздів.

Безумовно, це враховуватиметься при розробці вітчизняного законодавства.

ПОДІЇ, ПРОЦЕСИ, ТЕНДЕНЦІЇ

8 листопада відбулася **знакова для України подія** – Президентка Єврокомісії, оголошуючи оцінку прогресу України і Молдови на шляху до членства в ЄС, офіційно рекомендувала почати переговори про вступ двох країн до ЄС.

Таким чином, уже в грудні лідерам рекомендують затвердити політичне рішення про початок переговорів про членство України в ЄС, але фактично вони можуть розпочатися, коли Україна повністю завершить виконання умов, які Єврокомісія висунула торік у червні.

Натомість вважається, що Україна повністю виконала 4 з 7 критеріїв, що супроводжували надання Україні статусу кандидата на вступ до Євросоюзу.

Водночас Європейський Союз переказав Україні **новий транш** макрофінансової допомоги на €1,5 млрд. Нагадаємо, хоча макрофінансова допомога – це кредит, а не грант, однак його умови вельми привабливі (тривалий термін, низькі відсотки). Таким чином, з початку широкомасштабної війни допомога ЄС Україні сягнула €85 млрд, при цьому бюджетна підтримка ЄС у 2023 р. вже становить €16,5 млрд (із запланованих €18 млрд).

Стосовно наступного пакету, то за повідомленням Агентства Bloomberg, Євросоюз готує запасний план допомоги Україні на €50 млрд, щоб не залежати від позиції Угорщини, керівництво якої попередило, що заблокує ухвалення пакету допомоги

(розраховуючи, зокрема, на те, що Брюссель **розблокує** частину з €22 млрд, виділених Угорщині з бюджету ЄС).

План передбачає надання країнами-членами блоку держгарантій для залучення необхідних коштів на ринку капіталу, що дозволить країнам-партнерам України зібрати необхідні кошти, що забезпечує фінансування України на 2024–2027 рр.

Слід наголосити, що ЄС чітко дотримується оголошених ініціатив по інтеграції України. Важливим стало оголошення про те, що Євросоюз **не скасує** «транспортний безвіз» з Україною, чого вимагають польські перевізники. Як раніше було узгоджено, відповідна угода про лібералізацію вантажних перевезень між Україною та ЄС діятиме щонайменше до 30 червня 2024 р.

Українська делегація на переговорах по конфлікту разом з представниками ЄС напружували спільні рішення та запропонували їх польським протестувальникам, проте останні не погодили пропозиції.

Верховна Рада 22 листопада звернулася до нових Сейму і Сенату Польщі з пропозицією щодо **розблокування кордону для перевізників**. Відтак, сторони продовжують пошук рішень, однак поки не видно кроків назустріч. Між тим, слід також враховувати, що публічна інформація є вкрай обмеженою, внаслідок чого важко оцінити раціональність і виваженість пропозицій сторін.

Незважаючи на численні труднощі у відновленні, країна поступово демонструє ознаки одужання. За попередніми оцінками Мінекономіки, зростання ВВП України у жовтні 2023 р. становило близько 10,5% (±2%). А за підсумками 10 місяців зростання економіки оцінюється на рівні 5,5% порівняно з відповідним періодом минулого року, що є достатньо високим показником.

Особливо важливим є те, що відбувається **поступове відновлення** промислового виробництва в умовах збільшення сировинної бази з боку сільгоспвиробництва, поповнення запасів вугілля та газу для проходження зимового періоду, стабільної ситуації в енергетиці та інвестиційного попиту з боку бюджетної сфери.

Поряд з цим, Уряд схвалив проекти законів у сфері [торговельного захисту](#), які мають адаптувати українське законодавство до регламентів ЄС і посилюють захист національних виробників.

Зокрема, законопроекти містять норми, які розширюють можливості національних виробників у захисті їх інтересів від недобросовісного та зростаючого імпорту, зменшують витрати бізнесу на підготовку матеріалів та документації під час захисних розслідувань, встановлюють чіткі часові межі процедурних етапів розслідувань та ін.

Важливість таких законопроектів зумовлена необхідністю повоєнного відкриття вітчизняних ринків для прискорення відновлення країни, а тому й необхідністю захисту від недобросовісного і неякісного імпорту, який може завдати шкоди виробничому потенціалу країни.

Європейські країни продовжують політику партнерської підтримки України. Так, Данія погодила [збільшення додаткового фінансування](#) для фонду, з якого фінансується підтримка України, на 2,3 млрд данських крон (€308 млн) у 2023 р. Відтак, загалом на військову підтримку України у 2023-2028 рр. в межах Фонду буде виділено 60,4 млрд данських крон.

Таким кроком Данія досягає ще однієї мети – вказане фінансування дозволить Данії досягнути показника витрат на оборону у мінімум 2% ВВП країни, узгодженого державами-членами НАТО. А також слугує чітким сигналом про те, що українці можуть розраховувати на підтримку Данії у довгостроковій перспективі.

Заслуговують на увагу й інші механізми підтримки, які розроблюються і впроваджуються за участю партнерських країн. Звернемо увагу на те, що, за повідомленням Мінекономіки, Уряд [створив новий механізм страхування суден](#) від воєнних ризиків. Він дозволить значно знизити чинні страхові

внески для перевізників, які експортують та імпортують в Україну морем. Страхування кораблів [стало можливим](#) завдяки співпраці з провідними британськими компаніями у сфері перестраховування – Marsh McLennan та андеррайтерами Lloyd's of London через запуск механізму Unity Facility. Загальний обсяг покриття за цією програмою становить \$50 млн.

Це вкрай важливий механізм, особливо для аграріїв, які на сьогодні є головними експортерами країни.

Значимо, у 2023/24 маркетинговому році (МР) за прогностичними розрахунками планується експортувати приблизно 50,7 млн т зерна. Станом на 18 жовтня 2023 р. вивезено 7,9 млн т зерна, з них – 70% морським шляхом.

Між тим, за даними Державної митної служби, [оприлюдненими](#) Міністерством аграрної політики та продовольства України, обсяг експорту зернових та зернобобових культур з України на 15 листопада 2023/24 МР становить 10,97 млн т, що на 4,6 млн т, або на 30% менше порівняно з аналогічним періодом минулого сезону.

Хоча на валютних ринках України збурень не відбувається, однак окремі сигнали вказують на можливе погіршення ситуації, якщо виникнуть нові загрози розширення російської агресії. Так, обсяг готівкової іноземної валюти, яку вітчизняні банки ввезли до України у жовтні 2023 р., становив \$1,056 млрд – [найбільший обсяг](#) з початку широкомасштабної агресії. Водночас населення країни у жовтні 2023 р. купило у банках \$740 млн – також максимальний майже за десять років обсяг валюти (більше було лише у лютому 2014 р.).

Зауважимо, за нашими спостереженнями, валютні готівкові ринки є вкрай чутливими як до позитивних, так і негативних сигналів, які зароджуються у суспільно-політичних та соціально-економічних вітчизняних середувищах.

V.

ЕНЕРГЕТИКА

ПРОХОДЖЕННЯ ОСІННЬО-ЗИМОВОГО ПЕРІОДУ

Опалювальний сезон розпочався в усіх регіонах України. Тому станом на кінець місяця, запаси вугілля на складах ТЕС і ТЕЦ скоротилися до 0,95 млн т. Через незадовільний фінансовий стан ПАТ «Центренерго», що не змогла накопичити достатню кількість ресурсу, у вересні-листопаді загальні запаси вугілля на складах зменшилися на 310 тис. т. Для нормального проходження ОЗП не вистачає 0,7-0,9 млн т вугілля.

Частково цю нестачу можна компенсувати природним газом, 14,9 млрд куб. м якого перебуває в підземних сховищах, що відповідає середньому рівню 2015-2019 рр. Відбір газу зі сховищ становить у середньому 90 млн куб. м на добу.

Завдяки збільшенню видобутку до 19 млрд куб. м (у розрахунку на рік, +7% порівняно з минулорічним показником) і скороченню споживання до 18-19 млрд куб. м (-40% порівняно з довоєнним періодом, хоча +9% порівняно з жовтнем 2022 р.) наявного в Україні газу достатньо не лише для проходження осінньо-зимового періоду (ОЗП) без **імпортних закупівель**, але й для використання як резервного палива на **ТЕС і ТЕЦ**. Однак при цьому варто врахувати, що 2,3 із 15,5 млрд куб. м запасів є ресурсом нерезидентів. І вищий ризик використання українських сховищ спонукатиме експортерів до відбору цього газу впродовж першої половини ОЗП.

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ БАЛАНС

Наприкінці звітного періоду в Об'єднаній енергосистемі України працювали всі 9 блоків АЕС, підконтрольних державі (дев'ятий приєднано 20 листопада 2023 р.), а також 24 блоки ТЕС і ТЕЦ, три з яких використовували як основне паливо природний газ. ПрАТ «Укргідроенерго» працює відповідно до планових завдань, проте її генерація є

обмеженою обсягом в 1,1 МВт після руйнації греблі Каховської ГЕС. Рівень водосховищ відповідає рішенням Міжвідомчої комісії по встановленню режиму роботи ГЕС Дніпровського каскаду та Дністровської ГЕС. Виробництво електроенергії на СЕС знов зменшилося через скорочення світлового дня й погіршення погодних умов.

У цілому в Україні генерувалося близько 14 ГВт електроенергії щогодини, що майже наполовину більше, ніж у листопаді минулого року, коли після масованих обстрілів припинили роботу майже всі об'єкти теплової генерації (у 2021 р. у звітний період вироблялося в середньому 20 ГВт). На АЕС припадає 57% генерації, ТЕС – 23%, ТЕЦ – 8%, ГЕС – 8%, станції на ВДЕ – 4%. Імпорт зазвичай перевищував експорт. Міждержавна торгівля здійснювалася зі Словаччиною, Румунією, Молдовою й Польщею. Максимальна потужність експорту в окремі години становила 0,2 ГВт, імпорту – 0,6 ГВт. У 20 числах листопада імпорт зріс через зниження температури в середньому на 6°C та зупинення на короткостроковий аварійний ремонт семи енергоблоків ТЕС. Хоча чотири з них вдалося **повернути в систему** за декілька годин, Міністр енергетики доручив Держенергонагляду з'ясувати **«причину виходу блоків в ремонт»**, оскільки 22 і 23 листопада НЕК «Укренерго» було змушене звернутися по аварійну допомогу до операторів систем передачі **Польщі, Румунії та Словаччини**. Допомогу було отримано, що дозволило не застосовувати графіки стабілізаційних вимкнень споживачів. Через високу ймовірність повторення таких ситуацій (вчоргове аварійну допомогу було отримано **29 листопада 2023 р.**), вирішення питання залучення з ЄС до 1,7 ГВт електричної енергії на ринкових засадах шляхом перегляду чинної методики встановлення цінових обмежень (прайс-кепів), набуває вирішального значення. РНБО рекомендувало НКРЕКП забезпечити економічні умови для залучення **імпорту електричної енергії**, проте відповідні рішення можуть бути ухвалені не раніше січня 2024 р.

Через бойові дії та інші причини знеструмленіми були близько 450 населених пунктів, додатково через снігопади 28-30 листопада 2023 р. до 640 населених пунктів. Упродовж двох діб енергопостачання було відновлене до понад 600 із них.

Невирішеною проблемою залишається незадовільний фінансовий стан галузі. Заборгованість з оплати електроенергії виробниками становить 21,3 млрд грн, з оплати постачальникам універсальних послуг – 20,4 млрд грн (-2,3 і -1,6 млрд грн, порівняно з жовтнем, відповідно). Заборгованість НЕК «Укренерго» перед «зеленою» генерацією (з обсягом якої компанія не згодна) зросла до 32,6 млрд грн. Водночас заборгованість учасників ринку перед самим НЕК «Укренерго» становить 28 млрд грн. Борги теплокомуненерго за спожитий газ перевищують 95 млрд грн. РНБО доручило Кабінету Міністрів ухвалити рішення щодо погашення цих заборгованостей, проте якими вони будуть – невідомо.

Хоча споживання природного газу зросло (+7 % порівняно з листопадом 2022 р.), його нестачі для опалення й приготування їжі не спостерігалось. Втім непередбачена передача в управління ТОВ «Газорозподільні мережі України» АТ «НАК «Нафтогаз України» 16 міських та обласних операторів систем розподілу призвела до виникнення проблем із розрахунками за надавані споживачам послуги.

На ринку нафтопродуктів унаслідок збільшення попиту на пропан-бутан як паливо для котельних у державах-членах ЄС, змінення митних правил для уникнення закупівель російських нафтопродуктів і часткового блокування 4 із 9 автомобільних пунктів пропуску на українсько-польському кордоні, в окремих роздрібних мережах виник ситуаційний дефіцит пропан-бутану автомобільного, що спричинило зростання цін на цей ресурс. Інших нафтопродуктів достатньо для задоволення попиту, який поступово скорочується внаслідок дії сезонних чинників.

ТРАНЗИТ

У звітному періоді ТОВ «Оператор газотранспортної системи України» забезпечував транзит 39-42 млн куб. м російського газу на добу. Близько 93% ресурсу прямувало

до Словаччини, 7% – на АТ «Молдавська ДРЕС», у Придністров'ї. Транспортування здійснювалося через ГВС «Суджа».

АТ «Укртранснафта» забезпечувала транзит 30-35 тис. т російської нафти на добу для НПЗ Словаччини, Чехії та Угорщини. Транспортування здійснювалося південною гілкою МТ «Дружба».

ЦІНОВА СИТУАЦІЯ

Ціновий індекс електричної енергії базового навантаження (BASE) на ринку «на добу наперед» (РДН) у листопаді становив 4 041 грн/МВт-год, на піку (PEAK) – 4 687 грн/МВт-год (+7,5 і +19,4% порівняно із жовтнем). Відмінність у темпах зростання індексів свідчить про збільшення нестачі маневрової генерації.

Середньозважена ціна на внутрішньодобовому ринку (ВДР) становила 4 604 грн/МВт-год, на РДН ОЕС України – 4 358 грн/МВт-год (+5,9 і +7,2 % порівняно з жовтнем, відповідно).

Середньозважена ціна грудневого ресурсу природного газу в Україні за результатами електронних біржових торгів на УЕБ у листопаді становила 12 893 грн/тис. куб. м (€328 за 1 000 куб. м; -15 % порівняно з жовтневою). Тарифи ТОВ ГК «Нафтогаз України» на газ для побутових споживачів у листопаді становили 17 600 грн, із 1 грудня 2023 р. – 16 050/тис. куб. м (із ПДВ). Відносно здешевлення (-8,8% порівняно з попереднім місяцем) пояснюється зменшенням вартості природного газу на європейському хабі TTF, приведеної до кордону України (30 жовтня 2023 р. – 24 196 грн/тис. куб. м, із ПДВ).

Побоювання трейдерів щодо нормального проходження ОЗП в ЄС дещо зменшилися, про що свідчить зменшення нижче середньої за 10 років премії котирувань TTF над Month-Ahead для першого кварталу 2024 р. (+2 порівняно з +3 €/МВт-год).

Котирування ф'ючерсів на енергетичне вугілля Coal (API2) CIF ARA (ARGUS-McCloskey) у листопаді коливалися в межах \$119-126/т (30 листопада 2023 р. – \$118,6/т), демонструючи зниження порівняно з жовтнем, коли вони були максимальними

(13 жовтня 2023 р. — \$139/т). Запаси вугілля на складах терміналів АРА становлять 6,4 млн т (-1% порівняно із середньорічною нормою; -10% порівняно з листопадом минулого року).

Котирування ф'ючерсів на нафту Brent у листопаді змінювалися в інтервалі \$77-86/бар (30 листопада 2023 р. — \$80,8/бар), тоді як у жовтні вони сягали \$92/бар. Основною причиною формування низхідного тренду стало перевищення пропозиції над попитом унаслідок меншого, аніж прогнозувалося, зростання останнього. За збереження чинних тенденцій пропозиція нафти в 2024 р. становитиме 103,4 млн бар на добу, тоді як попит не перевищуватиме 102,9 млн бар на добу.

Після появи повідомлень, що на черговій зустрічі ОПЕК+ «буде ухвалене рішення про додаткове скорочення обсягів видобутку на 1 млн бар на добу», котирування зросли, проте, як виявилось, мова йде не про загальні, а «добровільні» обмеження, які запрацюють із січня 2024 р. Найбільше (на 0,3 млн бар на добу) пообіцяла скоротити видобуток РФ, що може свідчити про наявність проблем із реалізацією нею нафтової сировини.

Роздрібні ціни на дизельне паливо та автомобільний бензин в Україні суттєво не змінилися, тоді як автогаз, через його обмежене пропонування, подорожчав майже на чверть. Станом на 30 листопада 2023 р., індикативні ціни на бензин А-95Євро5 і ДП-3 Євро5 становили, відповідно, 54,33 і 54,28 грн/л, тоді як скраплений газ коштував 36,74 грн/л.

ЗМІНИ В НОРМАТИВНІЙ БАЗІ

Президентом України введено в дію рішення РНБО «Щодо додаткових заходів із посилення стійкості функціонування енергетичної системи та підготовки національної економіки до роботи в осінньо-зимовий період 2023/24 року». Ним, зокрема, зобов'язано уряд до 12 грудня 2023 р. ухвалити рішення щодо погашення заборгованості підприємств критичної інфраструктури, а також бюджетних установ перед постачальником «останньої надії» та постачальниками універсальних послуг за спожиту електричну енергію, а також щодо реконструкції з

використанням газопоршневих і газотурбінних установок ТЕЦ, що є в управлінні АТ «НАК «Нафтогаз України», з метою створення високоефективних потужностей. При цьому на об'єктах ГТС у двомісячний строк мають бути розміщені газові генератори електроенергії.

До кінця 2023 р. до Верховної Ради України має бути поданий законопроект про запровадження кримінальної відповідальності за несанкціоновані відбори природного газу з ГТС України. Планується також встановити в 2024 р. нульовий обсяг квоти експорту газу природного українського походження.

Заплановано звільнення від оподаткування ввезеним митом і ПДВ операцій із ввезення, а також товарів та/чи послуг, що надаються безоплатно або за фінансування Фондом енергетичної підтримки України як допомога учасникам ринку електричної енергії.

НКРЕКП має до 12 грудня 2023 р. удосконалити фінансовий механізм покладення спеціальних обов'язків на учасників ринку електричної енергії, щоб збалансувати їхній фінансовий стан. Комісії рекомендовано також привести граничні ціни (прайс-кепи) на ринку «на добу наперед», внутрішньодобовому й балансуєчному ринках у відповідність із методикою і забезпечити економічні умови «для залучення імпорту електричної енергії під час проходження осінньо-зимового періоду 2023/24 року». Рівень прайс-кепів визначає можливість залучення з ЄС на ринкових засадах до 1,2 ГВт електричної енергії, передусім в пікові години.

Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів», спрямований на імplementацію вимог Директиви 2009/119/ЄС. Відповідні запаси створюватимуться і зберігатимуться за власні кошти суб'єктів ринку. Їхні зобов'язання виникають через 12 місяців із дня набрання чинності цим Законом.

Кабінет Міністрів України доповнив перелік отримувачів гуманітарної допомоги для задоволення потреб енергетики військовими адміністраціями, розширив перелік її набувачів, а також передбачив впровадження Міненерго інформаційно-комунікаційної системи — платформи оперативного

моніторингу стану енергетичної галузі та обліку допомоги.

Міноборони повідомило, що зобов'яже постачальників додавати до дизельного пального і бензину, призначених для Сил оборони, відповідно червоний і зелений маркери. Це має попередити нелегальне виробництво паливних сумішей та/чи реалізацію нафтопродуктів, що обкладаються нульовим акцизом, у роздрібних мережах. Зазначається, що марковане пальне має надійти в підрозділи «наприкінці листопада». Ініціатива є корисною і може зменшити обсяг зловживань, проте відповідне рішення мало б бути ухвалене на рівні уряду.

На засіданні робочої групи щодо виконання закону про ринок природного газу, яке відбулося 15 листопада 2023 р., НКРЕКП запропонувала підвищити тариф на розподіл газу для юридичних осіб. Терміни й величини зростання обговорюються. Ухвалення рішення з цього приводу є цілком можливим з огляду на нещодавню передачу 16 міських та обласних операторів систем розподілу в управління ТОВ «Газорозподільні мережі України» АТ «НАК «Нафтогаз України».

Водночас НКРЕКП схвалені для подальшого обговорення тарифи на диспетчеризацію й передачу електроенергії на 2024 р. (відповідно, 100,37 і 592,89 грн/МВт-год), хоча НЕК «Укренерго», погоджуючись із першим показником, вважає другий заниженим [щонайменше на 5%](#).

До Верховної Ради України внесений Законопроект № 10215, метою якого є зменшення обігу неякісного пального. Ініціатори пропонують застосувати ставку акцизного податку €245,50 за 1000 л для всіх органічних розчинників і розріджувачів, а також нафти й газового конденсату в разі їхнього продажу «особам, які не зареєстровані платниками акцизного податку з реалізації пального». Хоча авторами документа є Д. Гетманцев і

Я. Железняк, його якість є низькою, внаслідок чого поставленої мети, в разі ухвалення законопроекту, досягти не вдасться.

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

[Оператори ENTSO-E повідомили](#), що, завдяки досягненню відповідності ОЕС ключовим технічним вимогам, із 28 листопада 2023 р. між енергетичними системами України і Східної Європи організовано постійне з'єднання. Водночас ухвалено рішення про збільшення пропускну здатності між системами з 1,2 до 1,7 МВт. Утім, варто зазначити, що залучення з ЄС зазначеного обсягу електричної енергії на ринкових засадах буде можливим лише після перегляду чинної методики встановлення цінових обмежень (прайс-кепів).

НКРЕКП і Секретаріат Енергетичного співтовариства, за ініціативою Європейської Комісії й донорів, підписали Меморандум щодо співпраці з верифікації міжнародної допомоги. Його виконання «дозволить забезпечити контроль за використанням українськими енергетичними компаніями предметів, закуплених та доставлених в рамках Фонду енергетичної [підтримки України](#)». За інформацією Міненерго, загальний обсяг зобов'язань донорів щодо грантових внесків до Фонду підтримки енергетики становить €322 млн, з яких фактично перераховано €192 млн від 15 донорів, решта суми — [анонсовані внески](#).

ЄБРР та АТ «НАК Нафтогаз України» підписали кредитну угоду про залучення €200 млн із метою [формування стратегічних запасів газу](#). Кредитний ризик із ЄБРР розділили Норвегія й Нідерланди. Угода набуде чинності після оформлення державної гарантії. При цьому спрямування коштів потребує уточнення, адже АТ «НАК Нафтогаз України» не планував закупівель, заявляючи про достатність власного ресурсу [для задоволення потреб споживачів](#).

VI. СОЦІАЛЬНА СФЕРА

Ринок праці. Інфляційний звіт НБУ повідомляє про складну ситуацію на ринку праці України, навіть попри зростання зайнятості, що відбувається завдяки збільшенню попиту на роботу силу. Основними проблемами ринку праці є повільне зниження рівня безробіття та збереження складнощів з пошуком кваліфікованих працівників.

Відновлення ринку праці відбувається нерівномірно в розрізі галузей та регіонів, що відображає зміни в структурі економіки. Зростання попиту на працівників, яке пришвидшилося навесні, імовірно, спричинене переважно сезонними чинниками. При цьому усе більше підприємств відчувають нестачу кваліфікованих працівників, хоча оцінки різняться за видами діяльності. За даними Державного центру зайнятості, найбільше вакансій зараз — для працівників торгової сфери (близько 44 тис.), кваліфікованих робітників з інструментом (36,7 тис.), робітників з обслуговування та експлуатації обладнання та машин (38,3 тис.), робітників без кваліфікації (39,6 тис.). Ці тенденції свідчать про значні структурні зміни та дисбаланси на ринку праці.

Певне відновлення ринку праці зумовлює поживлення економічної активності. Кількість пропозицій щодо роботи зростає вже не перший місяць. Але саме зараз воно вийшло на пікові з початку війни показники. Кількість вакансій на великих інтернет-майданчиках (work.ua, robota.ua та jooble) з працевлаштування складає близько 100 тис. на кожній, що на 3-5% більше, ніж у вересні 2023 р., а його теж вважали «рекордним». У жовтні-листопаді вакансій лише на 15% менше, ніж у довоєнному 2021 р. (восени 2022 р. їх було на 40% менше, ніж до війни). Така активізація роботодавців, на перший погляд, дозволяє говорити про швидке зростання ринку праці, що, своєю чергою, може свідчити про відновлення економіки. Якщо динаміка збільшення кількості вакансій збережеться,

ринок праці може вийти на довоєнні показники вже до кінця цього — початку наступного року. Хоча роботодавці почали рідше шукати співробітників офіційними каналами. За інформацією Державного центру зайнятості, кількість вакансій навпаки зменшується. Станом на 1 жовтня цього року, було близько 255,3 тис. вакансій, а на аналогічну дату минулого року — понад 325 тис.

Водночас найбільші інтернет-ресурси з працевлаштування (work.ua, robota.ua та jooble) фіксують зменшення кількості резюме, тобто черги бажаючих влаштуватися працювати з кожним місяцем лише зменшуються. Претендентів у жовтні-листопаді 2023 р. на 20% менше, ніж за аналогічний період 2022 р. та менше, ніж до війни, у 2021 р. Тобто на ринку праці збільшується дисбаланс між пропозицією та попитом, а це означає, що знайти потрібних фахівців компаніям все складніше.

Така ситуація може бути наслідком як обмеженої пропозиції через міграцію та мобілізацію (яка в економічному плані стала справжньою катастрофою для бізнесу, бо її не можна спланувати та передбачити), так і поступове збільшення зайнятості. У результаті офіційний рівень безробіття скорочується (станом на 1 жовтня 2022 р., в Державному центрі зайнятості значилося близько 785 тис. безробітних, на початок жовтня 2023 р. їх уже менше, ніж 418 тис.). Проте реальне безробіття залишається значним (близько 21-25%). За оцінками Міжнародної організації праці, Україна наразі входить до десятки країн з найвищими показниками безробіття. Особливо гострою є ситуація на Сході України, де частка тих, хто не має роботи, значно вища (43% серед тих, хто працював до 24 лютого 2022 р.) передусім через близькість лінії фронту та руйнування інфраструктури і виробничих потужностей. Вища частка тих, хто не працює, також серед молоді, жінок і

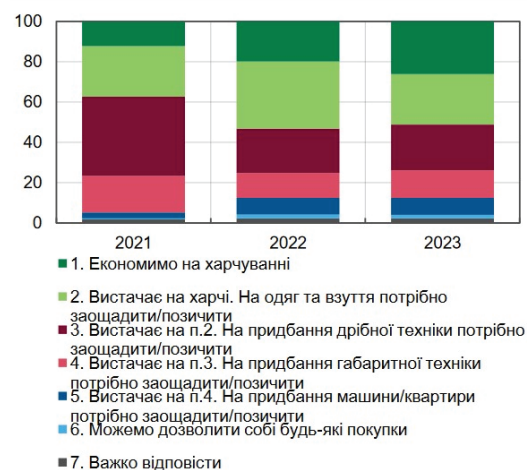
осіб передпенсійного віку, що, однак, відповідало тенденціям і до повномасштабного вторгнення.

За логікою, якщо є дефіцит на ринку праці, то відповіддю на нього має стати зростання зарплат. Але чи ця логіка працюватиме на практиці – питання відкрите з урахуванням дисбалансу попиту та пропозиції на ринку праці за спеціальностями, також через важкий фінансовий стан багатьох українських компаній.

Доходи населення. За оцінками на основі непрямих даних, фінансовий стан домогосподарств упродовж 2023 р. **поступово поліпшувався**. Середні доходи населення зростають передусім завдяки бюджетній підтримці. Ключовими у доходах населення другий рік поспіль залишаються бюджетні виплати: виплати військовим, пенсії, соціальні допомоги. В умовах нестачі кваліфікованих працівників є сподівання на поступове підвищення оплати праці на підприємствах приватного сектору. За прогнозами Мінекономіки, середня зарплата в Україні до кінця цього року становитиме 18 118 грн, що на 22% більше, ніж торік. Але інфляція цього року вища, ніж динаміка із зарплат, тобто насправді купівельна спроможність середньостатистичної зарплати не лише не зростає, а й, навпаки, скорочується.

Це підтверджується опитуванням домогосподарств, які оцінюють свій фінансовий стан як **складний**. Якщо у 2021 р. на харчуванні економили 12,2% українців, то у 2023 – 26,2%. Тобто більш ніж чверть громадян. При цьому частка тих, хто може собі дозволити будь-які покупки зросла майже у 3,5 раза (з 0,5% до 1,7%). Такі дані свідчать про те, що механізм розподілу національного доходу в умовах війни став ще несправедливішим. Так, заможні громадяни контролюють потоки зовнішньої фінансової та гуманітарної допомоги та збільшують свої статки. Таким чином формується сильніша поляризація суспільства та посилюється соціальне розшарування. В умовах, коли національні багатства створюються не робочою економікою, а фінансовими потоками міжнародної допомоги, середній клас (наймані працівники, самозайняті, представники дрібного та середнього бізнесу, тобто люди, які є основними платниками податків) фактично зникає.

Графік 2.3.6. Самооцінка фінансового становища сім'ї в III кварталі 2021–2023 року, % відповідей

Джерело: InfoSapiens.

На тлі загрози **скорочення прямої бюджетної підтримки України з боку США** в Україні знову **відклали підвищення зарплат вчителям на 2024 р.** **Постановою № 822** від 2019 р. «Про оплату праці педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів і установ освіти і науки» було передбачене щорічне підвищення зарплат вчителям з метою забезпечити гарантії мінімальних розмірів посадового окладу вчителів, як це визначено у статті 61 Закону «Про освіту». Посадові оклади педагогів мають розраховуватися, виходячи із найменшого розміру посадового окладу педагогічного працівника в розмірі 4 прожиткових мінімумів для працездатних осіб на 1 січня відповідного року. З урахуванням того, що в **проєкті Держбюджету-2024**, прожитковий мінімум становитиме 3 028 грн, а тому його чотирикратний розмір мав би дорівнювати 12 112 грн.

Проте, зважаючи на обмежений в умовах воєнного стану фінансовий ресурс державного та місцевих бюджетів, дію **Постанови Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 822** знову призупинено до 31 грудня 2024 р. При цьому слід нагадати, що дію **Постанови № 822** вже зупиняли упродовж 2020, 2021, 2022 та 2023 рр.

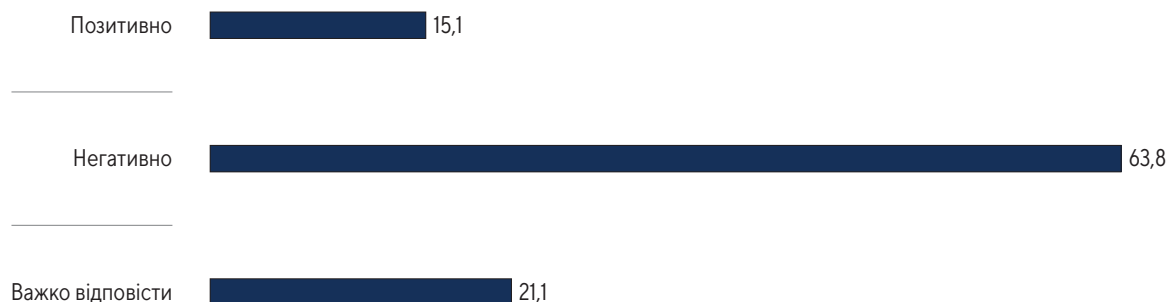
Таким чином, у бюджеті-2024, ухваленому Верховною Радою, не передбачено додаткових витрат на встановлення мінімальної зарплати та посадового окладу працівника I тарифного розряду Єдиної тарифної сітки. Отже, зарплати вчителів переглядатися не будуть.

VII.

ПОЗИЦІЇ ГРОМАДЯН З АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ¹

Останні кілька місяців широко обговорюється можливість проведення виборів в Україні ще до завершення війни.
ЯК ВИ СТАВИТЕСЯ ДО ІДЕЇ ПРОВЕДЕННЯ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНИХ ВИБОРІВ (ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ЧИ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ) У 2024 Р.?

% опитаних

ЯКЩО ВИ СТАВИТЕСЯ ПОЗИТИВНО ДО ПРОВЕДЕННЯ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНИХ ВИБОРІВ У 2024 Р., ТО ЧОМУ?

% опитаних

Це необхідно для підтримки демократії в країні	6,0
Це необхідно, щоб продемонструвати світові, що Україна є демократичною державою	5,4
Це необхідно, щоб змінити владу	5,1
Проведення виборів сприятиме розгортанню дискусії в суспільстві про існуючі проблеми в країні і шляхи їх вирішення	4,9
Це необхідно, щоб оновити владу (навіть якщо при владі залишаться ті ж самі політичні сили, що й зараз)	4,9
Інше	0,2
Важко відповісти	0,2

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

¹ Результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 21 по 27 вересня 2023 р. в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Раєт в Україні. Зміст опитування є винятковою відповідальністю Раєт та його партнерів і не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.

Опитування проводилося методом face-to-face у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернігівській, Чернівецькій обл. та м. Києві (у Запорізькій, Миколаївській, Харківській, Херсонській обл. – лише на тих територіях, що контролюються урядом України та на яких не ведуться бойові дії).

Опитування проводилося за стратифікованою багатоступеневою вибіркою із застосуванням випадкового відбору на перших етапах формування вибірки та квотного методу відбору респондентів на заключному етапі (коли здійснювався відбір респондентів за статево-віковими квотами). Структура вибіркової сукупності відтворює демографічну структуру дорослого населення територій, на яких проводилося опитування, станом на початок 2022 р. (за віком, статтю, типом поселення).

Опитано 2 016 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%. Разом з тим, додаткові систематичні відхилення вибірки можуть бути зумовлені наслідками російської агресії, зокрема, вимушеною евакуацією мільйонів громадян.

ЯКЩО ВИ СТАВИТЕСЯ НЕГАТИВНО ДО ПРОВЕДЕННЯ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНИХ ВИБОРІВ У 2024 р., ТО ЧОМУ?	
% опитаних	
У країні немає грошей на вибори	36,1
Тому що українське законодавство не дозволяє проведення виборів у період дії воєнного стану	31,9
Проблематично буде забезпечити безпеку учасникам голосування	30,8
Під час воєнного стану неможливо дотримуватись стандартів демократичності виборів через тимчасове обмеження політичних прав і свобод громадян	29,1
Неможливо організувати голосування на тимчасово окупованих територіях	26,3
Виникнуть проблеми для голосування тимчасово переміщених осіб, українських біженців за кордоном	24,0
Неможливо організувати голосування військовослужбовців, які перебувають безпосередньо у місцях бойових дій	22,5
У випадку, якщо буде дозволене онлайн голосування, російські спецслужби зможуть втрутитися в процес голосування	14,0
Існує небезпека посилення внутрішньополітичних конфліктів та ухвалення популістських рішень в умовах війни	13,2
Можливе тимчасове скасування воєнного стану під час війни для проведення виборів негативно позначиться на безпеці та обороноздатності країни	10,6
Члени виборчих комісій, офіційні спостерігачі та кандидати на виборні посади можуть бути мобілізовані	8,7
Інше	1,5
Важко відповісти	0,3

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

Над номером працювали:

Колектив авторів: Ю. Якименко (керівник проєкту), А. Биченко, М. Білявський, О. Мельник, М. Міщенко, М. Пашков, О. Пищуліна, В. Омельченко, П. Стецюк, М. Сунгуровський, В. Юрчишин, В. Удальцова (інтерн, довідкові матеріали), Л. Жук (інтерн)

Редакційно-видавничий відділ: З. Міщеня, К. Мокляк, Т. Овсяник

Це видання було представлено Центром Разумкова в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Раств в Україні. Зміст видання є винятковою відповідальністю Раств та його партнерів і не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.

Наша адреса:

01032, м. Київ, бул. Тараса Шевченка, 33Б, 7-й поверх

Телефон: (38 044) 201-11-98

Факс: (38 044) 201-11-99

e-mail: info@razumkov.org.ua

Вебсторінка: www.razumkov.org.ua

